

Л.В. Гнаповська,
кандидат філологічних наук, доцент
(Українська академія банківської справи, м. Суми);
М.В. Дука,
викладач
(Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка)

КОНЦЕПТ "КУЛЬТУРА" В НОМІНАТИВНОМУ ПРОСТОРІ "КОХАННЯ"

Ономасіологічний простір концепту "Кохання" розглядається у статті з позицій когнітивного підходу до вивчення природи мовних одиниць. Наводяться критерії метафоричного переносу, за допомогою яких людина як мовна особистість приймає рішення щодо інтерпретації концепту "Кохання" у термінах понять, що належать до концептуальної сфери "Культура"

Сучасний стан розвитку лінгвістики характеризується активізацією досліджень, спрямованих на пошук з'єднуючої ланки між мовою та мисленням. У зв'язку з цим посилюється інтерес дослідників до проблем індивідуально-особистісної основи мовних явищ. Таким чином, індивід, який здійснює мовленнєвий акт, потрапляє у коло аналізу найактуальніших для сучасного мовознавства питань.

У контексті цього дослідження ми виходимо з того, що кожен індивід як мовна особистість має свою концептуальну картину світу. При цьому індивідуальні особливості сприйняття оточуючого середовища найяскравіше виявляються при поясненні людиною складних для інтерпретації концептів, експлікація суті яких викликає активний прояв творчого потенціалу. До таких концептів, зокрема, можна віднести концепт "кохання", підґрунтя якого людство намагалося пояснити протягом багатьох століть.

Зазвичай кохання розглядалось як одна з головних аксіологічних функцій особистості. На думку багатьох дослідників, саме кохання, що існує подвійно – як егоїзм та як альтруїзм, – формує ціннісний світ людини, вміщуючи суттєвий стрижень її життя. Кохання забезпечує повноту і змістовність буття, і, можливо, в ньому знаходиться межа становлення особистості, оскільки обов'язковою умовою існування людини як соціального індивіда є її здатність до самотрансценденції [1: 27].

У межах здійсненого нами дослідження наводимо лінгвістичну модель концепту "Кохання". Базовим у цьому сенсі для нас є поняття категоризації, що визнається фундаментальним у когнітивній лінгвістиці, оскільки воно тісно пов'язане з усіма компонентами когнітивної системи людини, зокрема, її здатністю розпізнавати об'єкти та явища, аналізувати їх та класифікувати, знаходити риси схожості та розбіжності. Категоризація, таким чином, є способом надання навколишньому світу впорядкованого характеру, механізмом систематизації індивідом своїх знань про навколишній світ. У запропонованій статті зроблено спробу виділити критерії, за допомогою яких людина приймає рішення про віднесення концепту "Кохання" до певної сфери, інтерпретуючи зазначене поняття у термінах концептуальної метафори.

Аналіз мовної інтерпретації складної соціальної номінації "Кохання" показав, що в загальному номінативному просторі цього концепту виділяються ключові зони, які ми пропонуємо визначити як концептуальні сфери (КС). Ці зони виокремлюються нами за тезаурусним принципом, тобто залежно від їх відповідності певним сферам буття індивіда. В цілому ономасіологічний простір досліджуваного концепту ієрархічно організований за принципом гіперо-гіпонімічних відносин та представлений 4 КС – "Людина", "Простір та час", "Суспільство", "Культура". Свою мовну репрезентацію КС отримують у семантичних сферах (СС), кожна з яких, у свою чергу, експлікується в семантичних розділах (СР).

Концептуальні метафори, що репрезентують номінацію "Кохання" в межах КС "Людина", представляють останню як істоту, що поєднує в собі два начала – біологічне та соціальне. Поняття, заковані в номінації, що належать до локально-темпоральної КС, наводять панораму екологічного буття індивіда, яка розгортається у певному просторі та часі. При цьому світ природи як горизонтальна площина існування індивіда стає ареною для розгортання вертикальної структури суспільства – подій, що відбуваються у сфері соціального буття людини-особистості, включаючи культурний досвід останньої.

Поняття "культура" може бути представлено як соціально-творча діяльність людства в усіх сферах буття та свідомості, що є діалектичною єдністю процесів *опредмечення* (створення цінностей, норм, знакових систем і т.д.) та *розпредмечення* (опанування культурної спадщини). Інакше кажучи, культура як така – це безперервний процес комунікації індивіда із зовнішнім світом, де інформація, що безперервно йде від адресанта, отримує відповідь з боку конкретного індивіда чи соціуму як колективної особистості [2: 6]. Таким чином, концепт "Культура" – це система уявлень, які обумовлюють сприйняття індивідом подій, що відбуваються у світі, та визначають його реакцію на ці події. Розглянемо, як зазначений концепт відображено в структурі ономасіологічного простору, що розгортається за сукупністю авторських концептуальних метафор на позначення "Кохання". Отже, семантичні сфери що експлікують надану КС, пропонуємо представити таким чином:

Семантична сфера 1. Сакральна сфера

Семантичний розділ 1. Суб'єкти релігійного поклоніння / міфологічні істоти

Семантичний розділ 2. Міфологеми (прояви, рішення долі)

Семантична сфера 2. Аксіологічні цінності

Семантичний розділ 1. Абстрактні поняття

Семантичний розділ 2. Атрибути особистості

Семантична сфера 3. Духовні артефакти

Автори, метафоричні вислови яких ми умовно віднесли до СС1, зокрема до СР1 "Суб'єкти релігійного поклоніння / міфологічні істоти" та СР2 "Міфологеми", представляють кохання як дещо святе та недосяжне. Мотивувати концептуальні принципи, що лежать в основі подібних переносів, можна за тієї умови, якщо уподібнити кохання вищій силі та надати його повноваження вирішувати долю людини.

Визнаючи соціальну номінацію "кохання" як складну, ми тим самим хочемо показати, що воно не контактує з жодним з органів почуттів. Саме на цьому базується метафоричний перенос "привид → кохання". Привид, про який так багато говорять люди, розмови про якого викликають різнобарвні емоції, практично неможливо побачити. Його нематеріальність дає змогу порівнювати його з справжнім коханням, що є чимось ідеальним, почуттям, про яке постійно говорять, але відчують його лише деякі: *"True love is like ghosts, which everybody talks about and few have seen"* (Francois de La Rochefoucauld).

Концепт "кохання", представлений номінаціями "Бог" або "піднебесся" (в розумінні місця, де знаходиться Бог), може інформувати про святість цього почуття, неймовірну доброту, щедрість, гуманізм – найкращі якості людської душі, що можуть проявитися в закоханій людини. Оскільки, згідно із Святим писанням, Господь править світом, то й кохання, експліковане номінацією "Бог", розглядається як сила, що керує:

*"Love rules the court, the camp, the grove,
And men below, and saints above:
For love is heaven, and heaven is love."* (Walter Scott)

Здавна вважалося, що побачити Господа – найвище щастя та нагорода, що надавалося далеко не всім живим. Таким чином, експлікуючи концепт кохання наступним метафоричним висловом, автор прагнув підкреслити те, що дар кохання дається не всім. Але ті, хто його одержують, неймовірно щасливими: *"To love the other person is to see the face of God"* (Victor Hugo).

Мінливість кохання відображається в його експлікації за допомогою номінації "ельф". Здається, немає нічого страшного та небезпечного в маленькій красивій світлій істотці – дусі повітря – з прозорими крильцями та в шапочці з квітів, що жила в гілках дерев, спостерігала за людьми та раділа їх веселим святкам. Така зовнішність та поведінка викликає довірливість, симпатію і не настроює на захист, який здається взагалі непотрібним. Ідеальне кохання повинне, напевно, викликати подібні настрої, але, оскільки саме поняття "ідеальне" досить суб'єктивне, то й поняття "ідеальне кохання" буде досить важко пояснити та довести його існування. Метафоричний вислів *"Love is a perky elf dancing a merry little jig and then suddenly he turns on you with miniature machine gun"* (Matt Groening), що порівнює кохання з ельфом, базується на ідеї того, що подібно до того, як зовсім безпечна істотка – маленький ельф – може перетворитися на загрозу, так і кохання може не виправдати ваших сподівань та навіть нашкодити.

Таким чином, у рамках СР "Суб'єкти релігійного поклоніння" ми зіткнулися з позитивними якостями кохання, розглянувши при цьому можливість перетворення його на загрозу. В наступних метафоричних висловах концепт "Кохання", навпаки, можна розглядати як силу, що приносить зло. Експлікація кохання, таким чином відбувається за допомогою концептів "диявол" та "ангел зла", які тотожні за своїм значенням. Релігійні вірування ставилися до диявола як до страшного лиха, сили, що протистоїть Богу та творить зло. Тож номінація "кохання", що уподібнене силі зла, розглядається як щось абсолютно негативне:

*"They do not love that do not show their love.
The course of true love never did run smooth.
Love is a familiar. Love is a devil.
There is no evil angel but love."* (William Shakespeare)

СР "Міфологеми", в якому ми пропонуємо розглянути концепт "Кохання" як дещо, надане зверху, – прояв долі, також розглядає реалії сакральної сфери. При цьому слід підкреслити, що акт дару кохання здійснюється силами добра і сам цей дарунок розглядається як привілей. У наступних метафоричних висловах концепт "кохання" експлікується як "дарунок": *"Love is a gift to treasure not a game to play"* (an.au.), *"We've got this great gift of love..."* (an.au.), *"Love gives itself; it is not bought"* (Henry Wadsworth Longfellow), *"Love is, above all, the gift of one self"* (Jean Anouilh), *"Love is a canvas furnished by Nature and embroidered by imagination"* (Voltaire), *"Angels capture the love and sprinkle it upon our hearts"* (an.au.).

Магічні події та чародійства завжди викликали цікавість людей і завжди перебували за межами людського розуміння. Такі характеристики магії дали базу для наступного метафоричного переносу "магічний → кохання" та "диво → кохання", що знайшло відображення в наступних висловах: *"Love is a magic carpet ride"* (an.au.), *"Love is the great miracle cure..."* (Louise Hay). Взагалі, слід зазначити, що проаналізована вище СС наводить своєрідний спектр почуттів тих людей, які відчують зв'язок концепту "Кохання" з вищими магічними силами.

У контексті розгляду нами СС "Аксіологічні цінності" підкреслимо, що цінність розглядається нами як феномен, що не підкоряється ні просторовим ні часовим критеріям та виражає природні потреби людини і закони природи в цілому. Поняття, що номінують цінність, позитивні та відбивають прагнення людини до гармонійного буття, яке підпорядковане законам краси і правди. Асоціювання концепту "Кохання" з поняттями СР1 базується на тому, що й кохання розглядається як шлях до гармонії.

Наступні метафоричні вислови експлікують концепт "кохання" за допомогою концепту "щастя": *"There is only one happiness in life – to love and to be loved"* (George Sand), *"Love is happiness for two"* (an.au.), *"Know love, know happiness. No love, no happiness"* (an.au.). Метафоричний перенос "щастя→кохання" може мотивуватися наступними концептуальними принципами:

- поняття "щастя", як і поняття "кохання", є суб'єктивним для кожної людини;
- щастя, як і кохання, – сутність нематеріальна. Це почуття, що виражає у душі людини;
- прагнення до щастя (=кохання) – це прагнення до гармонії.

Для того, щоб зрозуміти наступну експлікацію концепту "кохання" за допомогою номінацій "краса" та "прекрасне", звернімося до постулатів естетики як науки про прекрасне. Слід зазначити, що, оскільки у всьому чуттєвому світі людина є найвища сутність, людська краса найбільш доступна нашим почуттям, а всі інші об'єкти мають значення лише в тому разі, якщо їх розглядає людина [3: 310]. Зрозуміло, що прекрасне тотожне доброму, красивому, живому, але прекрасне не є вічним (ставлення людей до цього поняття змінюються) та має логічний кінець [op.cit.]. Саме ці характеристики лежать в основі порівняння кохання з красою: *"Love built on beauty, soon as beauty, dies"* (John Donne), *Beauty soon grows familiar to the lover, fades in his eye, and falls upon the sense"* (Joseph Addison), *"Love is a great beautifier"* (an.au.).

Експлікація кохання за допомогою понять СР "Атрибути особистості" базується на уявленні людей про те, що кохання – це почуття, що несе добро або повинно нести його та, відповідно, все те, що з ним асоціюється: *"Love is patient; Love is kind; Love is not envious or boastful or arrogant or rude... It is not irritable or resentful"*, *"Love at the closing of our days is apprehensive and very tender"* (The Bible). Таким чином, проведений аналіз системи аксіологічних цінностей, які експлікуються в структурі номінативного простору концепту "Кохання", дозволяє зробити висновок про те, що загалом розглянутий концепт сприймається як позитивне почуття, що призводить до гармонії та добра.

У цілому, підсумовуючи результати наведеного вище дослідження, можна стверджувати про об'єктивність концепту кохання, оскільки на тлі широкого спектру різних ідей багатьох авторів у проаналізованих нами метафоричних номінаціях досить чітко простежуються спільні риси та ідеї, притаманні людському світосприйняттю в цілому. Тому проінтерпретований нами емпіричний матеріал дав змогу змодельовати концептуальний фрейм складної соціальної номінації "Кохання", який у найзагальнішому вигляді можна представити таким чином:

[КОХАННЯ – це (ТАКИЙ) [абстрактний ОБ'ЄКТ], який [ІСНУЄ (буття)] [ТАМ/ТУТ (простір)] [ТО-ДІ/ЗАРАЗ/ПОТІМ (час)] в (ТАКИЙ) [КІЛЬКОСТІ] в (ТАКИЙ) [ЯКОСТІ] за (ТАКИХ) [УМОВ]]

Аналіз мовної експлікації концептуальних слотів наведеного фрейму дозволив зробити висновок про те, що кохання як концепт існує об'єктивно перманентно і має різні кількісні виміри та якісні характеристики у конкретних умовах існування. Все це зазвичай не фіксується фізіологічно жодним з органів почуттів, але відбивається у широкому спектрі мовних одиниць вторинної номінації. Когнітивним інструментом утворення останніх виступає концептуальна метафора. Її ми визначаємо як ментальне утворення, в якому дві денотативно різнопланові сутності ототожнюються в мисленні індивіда як мовної особистості, утворюючи при цьому надзвичайно влучний та особистісно забарвлений образ відчуття кохання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры / Ред.Н.Д. Арутюнова. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5-32.
2. Успенский Б.А. Избранные труды: В 2 т. – М.: Гнозис, 1994. – Т.1: Семиотика истории. Семиотика культуры.
3. Чернышевский Н.Г. Избранные эстетические произведения. – М.: Искусство, 1978.

Матеріал надійшов до редакції 16.04.2005 р.

Гнаповская Л.В., Дука М.В. Концепт "Культура" в номинативном пространстве "Любовь".

Ономазиологическое пространство концепта "Любовь" рассматривается в статье с позиций когнитивного подхода к изучению природы языковых единиц. Приводятся критерии метафорического переноса, с помощью которых человек как языковая личность принимает решение об интерпретации концепта "Любовь" в терминах понятий, относящихся к концептуальной сфере "Культура".

Hnapovska L.V., Duka M.V. The concept of "culture" in the structure of nominative space "Love".

Onomasiological space of the concept of "Love" is viewed from the standpoint of cognitive linguistics. The criteria of metaphoric shift are under analysis – those on the basis of which the nominator correlates "target domain" information with the "source domain" information, interpreting the essence of the concept of "Love" in terms of the notions from conceptual sphere "Culture".